

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования
«Гродненский государственный университет
имени Янки Купалы»

**ЭТНОСОЦИАЛЬНЫЕ И КОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ
ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ**

Сборник научных трудов

Гродно
«ЮрСаПринт»
2017

УДК 1(091)(08)

ББК 87.3(0)

Э 91

Редакционная коллегия:
М. А. Можейко (отв. ред.),
С. В. Донских, С. Л. Вилейко

Рецензенты:

Морозов А. В., доктор филологических наук, профессор
(УО «Белорусский государственный университет
культуры и искусств);

Карев Д. В., доктор исторических наук, профессор
(ГрГУ им. Я. Купалы).

Э 91 **Этносоциальные** и конфессиональные процессы в современном обществе: сб. науч. ст. /
ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: М. А. Можейко (отв. ред.) [и др.]. – Гродно : «ЮрСаПринт», 2017. – 414 с.

ISBN 978-985-448-66-79.

Исследуются социокультурные преобразования, выявляются их сущность, раскрываются основные направления развития, наиболее актуальные аспекты трансформационных процессов сквозь призму этносоциальных и конфессиональных особенностей. Всестороннему анализу подвергаются основополагающие проблемы национального и конфессионального развития на современном этапе. Адресовано преподавателям средних и высших учебных заведений, научным работникам, работникам органов государственного управления и всем интересующимся проблемами национального и конфессионального развития современного общества.

Издается при финансовой поддержке Уполномоченного по делам религий и национальностей Совета Министров Республики Беларусь.

УДК 82.09

ББК 83

ISBN 978-985-448-66-79

© УО «ГрГУ им. Я. Купалы», 2017

© ООО «ЮрСаПринт». Макет, 2017

Часть 1

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ И ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И МЕТОДОЛОГИИ

УДК 323.1(476) + 94(476) “1932/1939”

М. К. Альховік,
*старшы выкладчык кафедры філасофіі і паліталогіі
Беларускага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта,
г. Мінск*

Нацыянальная палітыка 1932–1939 гг. у БССР і праблема нацыянальнай самасвядомасці беларусаў

В статье раскрываются отдельные аспекты влияния национальной политики на национальное самосознание белорусов в период свертывания политики белорусизации в БССР (декабрь 1932 г. – сентябрь 1939 гг.).

Ключавыя словы: беларусізацыя, нацыянальная палітыка, нацыянальнае пытанне, нацыянальная самасвядомасць, беларуская мова, беларуская культура.

Савецкая ўлада разглядала нацыянальнае пытанне як вытворнае ад сацыяльна-класавага, а нацыянальную палітыку ў СССР – як адзін з участкаў сацыялістычнага будаўніцтва. У 1920–1930-я гг. агульнапрынятым з’яўлялася вызначэнне нацыі як гістарычна складзенай супольнасці людзей, якая валодае агульнасцю мовы, тэрыторыі, эканамічнага жыцця, псіхічнага складу (характару), культуры [10, с. 6–8]. Прымусовая асіміляцыя і дэнацыяналізацыя вызначаліся інструментам сацыяльнай эксплуатацыі, улады Расійскай імперыі абвінавачваліся ў русіфікацыі і прыгнечанні працоўнага насельніцтва нацыянальных ускраін. Права нацый на самавызначэнне ажно да аддзялення і ўтварэння самастойных дзяржаў не выключала магчымасці «добраахвотнага аб’яднання нацый» [10, с. 21]. Канчатковай мэтай нацыянальнага будаўніцтва з’яўлялася адміранне нацыянальных і культурна-моўных асаблівасцей, стварэнне сусветнай эканомікі і адзінай нацыі пасля доўгага

перыяду панавання камуністычнай фармацыі ў сусветным маштабе [11, с. 14–19; 3, с. 100].

Стварэнне беларускай дзяржаўнасці на савецкай аснове забяспечыла адміністрацыйна-тэрытарыяльныя рамкі канструавання «беларускай сацыялістычнай нацыі». Савецкая ўлада ўспрымала беларусаў як асноўную, тытульную нацыю БССР, таму магістральным напрамкам нацыянальнай работы з’яўлялася беларусізацыя, накіраваная на забеспячэнне дамінуючага становішча беларускага пралетарыяту, беларускай мовы і беларускай сацыялістычнай культуры ў БССР, трансфармацыю беларускай «буржуазнай» нацыі ў «сацыялістычную». Важнае значэнне надавалася ўзмацненню нацыянальнай і класавай самасвядомасці беларусаў [15, арк. 23–24].

Змяненне эканамічнай асновы існавання грамадства падчас фарсіраванага сацыялістычнага будаўніцтва суправаджалася ўніфікацыяй сацыяльнай структуры, нівеляваннем ментальных адрозненняў. Стракатасць нацыянальнага складу перашкаджала працэсам жорсткай цэнтралізацыі і ўніфікацыі ўсіх сфер жыцця. Да сярэдзіны 1930-х гг. у СССР закончыўся працэс фарміравання таталітарнага рэжыму, якому ўласцівы канцэнтрацыя ўладных і эканамічных рэсурсаў, ігнараванне нацыянальнай і рэгіянальнай спецыфікі пры прыняцці важных дзяржаўных рашэнняў, курс на фарміраванне гамагеннага грамадства з разнастайных нацыянальных груп на падставе агульных грамадзянскіх ідэалаў і культурна-моўных стандартаў [13, с. 236]. Яшчэ ў 1929 г. І. В. Сталін прыйшоў да высновы, што да моманту адмірання нацыянальных адрозненняў, з’яўлення сусветнай сацыялістычнай гаспадаркі і агульнай міжнацыянальнай мовы будуць утварацца занальныя эканамічныя цэнтры «для асобных груп нацый з асобнай агульнай мовай», пры гэтым «нацыянальныя мовы і агульная міжнацыянальная мова будуць існаваць паралельна» (артыкул «Нацыянальнае пытанне і ленінізм» быў упершыню апублікаваны ў 1950 г.) [11, с. 15]. У той жа час у адказе на ліст работніка В. Я. Касаткіна І. В. Сталін традыцыйна аднёс апалагетаў дачаснага збліжэння нацый да «няленінскіх кірункаў у марксізме» [30, с. 609, 614].

Згортванне беларусізацыі пачалося пасля прыняцця пастановы ЦК УКП(б) «Аб сельскагаспадарчых нарыхтоўках у Беларусі» ад 19 снежня 1932 г. і «Аб скрыўленні нацыянальнай палітыкі

УКП(б) у Беларусі» ад 2 сакавіка 1933 г., у якіх партыйна-савецкія работнікі БССР былі абвінавачаны ў ажыццяўленні «гвалтоўнай беларусізацыі» [7, с. 148–149; 30, с. 702–703]. У 1933–1934 гг. у БССР праводзілася масава-палітычная кампанія супраць «гвалтоўнай беларусізацыі». Забаранялася публічна асуджаць і выносіць адміністрацыйныя пакаранні за няведанне і адмову ад ужывання беларускай мовы на рабоце [17, арк. 346]. Успрыняўшы рашэнні ЦК УКП(б) як сігнал аб згортванні беларусізацыі і асцерагаючыся абвінавачванняў у беларускім нацыяналізме, работнікі дзяржаўных і грамадскіх інстытутаў, выкладчыкі і студэнты ВНУ, ССНУ, ВТНУ, рабфакаў адмовіліся ад выкарыстання беларускай мовы [14, арк. 85]. У масавым друку добраахвотная асіміляцыя аб'яўлялася прагрэсіўнай з'явай і заканамерным вынікам сацыялістычнага будаўніцтва [4, с. 75].

У Канстытуцыі БССР 1937 г. адсутнічала палажэнне пра асаблівы статус беларускай мовы, якое ўтрымлівалася ў Канстытуцыі БССР 1927 г. Беларуская мова захоўвала дзяржаўны статус, аднак у самой Канстытуцыі БССР тэрмін «дзяржаўная мова» адсутнічаў [31, с. 419]. Пры гэтым афіцыйныя асобы БССР успрымалі беларускую мову як другасную: так, у сярэдзіне 1938 г. выступаючы ў Мінскім педінстытуце, народны камісар асветы БССР У. І. Півавараў заявіў, што «руская мова – гэта асноўная дзяржаўная мова, беларуская і яўрэйская – другарадныя» [25, арк. 250]. На пленуме ЦК КП(б) Б ад 25–27 студзеня 1939 г. сакратар ЦК КП(б) Б П. К. Панамарэнка прапанаваў сакратару Віцебскага АК КП(б) Б Стулаву выкарыстоўваць паслугі перакладчыка з беларускай мовы. У канцы 1930-х гг. цэнтралізаваны перавод устаноў і арганізацый на беларускую мову быў абвешчаны контррэвалюцыйнай дзейнасцю, накіраванай на «падрыў» пазіцый рускай мовы і культуры ў БССР [21, арк. 28].

У 1920–1930-я гг. вялікая частка партыйна-дзяржаўных работнікаў і прадстаўнікоў інтэлігенцыі ў мэтах пераадолення наступстваў русіфікацыі атаясамляла родную мову чалавека з мовай яго нацыянальнай прыналежнасці (нацыянальнай, «матчынай» мовай). Разам з тым яшчэ ў 1920-я гг. у афіцыйных дакументах СССР роднай мовай вызначалася найбольш зразумелая і даступная чалавеку размоўная мова, якую ён ужываў у побыце, у размовах з бліжэйшым акружэннем. Па прынцыпе роднай мовы будаваліся выхаванне, навучанне і культурна-

асветніцкая работа. Пленум ЦК і ЦКК КП(б)Б ад 22–23 снежня 1933 г. аб’явіў камплектаванне агульнаадукацыйных устаноў па нацыянальнай прыкмеце скажэннем у бок нацыянальна-дэмакратызму [29, арк. 9]. Падмена роднай мовы нацыянальнай альбо «мовай продкаў» лічылася ўхілам ад ленінскай нацыянальнай палітыкі [гл., напр.: 8, с. 124, 204, 238].

Зменшылася доля друкаваных выданняў на беларускай мове. Калі ў 1933 г. кніжная прадукцыя на беларускай мове складала 1102 друк. адз., то ў 1939 г. – 392 (у т.л. перакладная – 205). У сярэдзіне 1930-х гг. пачаўся перавод навучальна-выхаваўчага працэсу беларускіх школ на рускую мову, у лістападзе 1938–жніўні 1939 гг. – афіцыйная рэарганізацыя беларускіх школ у рускія (дзе беларускія НСШ пры працоўных калоніях НКУС БССР, 15 НСШ у Полацку і г.д.). За восем месяцаў 1939 г. доля беларускіх школ зменшылася з 96,75 да 94,33 %, вучняў у беларускіх школах – з 93,4 % да 88 % [26, арк. 179–180; 6, с. 24; 27, арк. 167, 172, 168].

У цэнтры ўвагі партыйна-савецкіх органаў БССР знаходзілася ўзмацненне пазіцый рускай мовы і культуры ў БССР, рэабілітацыя і папулярызацыя гісторыка-культурнай спадчыны рускага народа. Аб адмове ўлад ад курсу на захаванне дамінуючага становішча беларускай культуры ў БССР сведчылі ліквідацыя Гомельскага драматычнага беларускага тэатра (1937 г.), дыскрымінацыя беларускіх кадраў Беларускага дзяржаўнага тэатра оперы і балета (1937–1938 гг.), адсутнасць сістэмнай работы Белдзяржкіно па выпуску фільмаў на беларускай мове, палітычныя рэпрэсіі супраць членаў беларускай секцыі ССП БССР, заклікі да культурных дзеячоў аб арыентацыі на лепшыя ўзоры рускай культуры і г.д. [19, арк. 10а; 9, с. 280, 293, 296–300]. Замест ідэі раўнапраўнага развіцця народаў СССР прапагандавалася думка аб далучэнні «адсталых нацый» да дасягненняў «старэйшага брата», перавазе і вяршэнстве рускага пралетарыяту, рускай мовы і культуры. Паняцці «Расія», «рускі народ», «руская мова і культура», «Кампартыя», «савецкая дзяржаўнасць», «Сталін» і г.д. ставіліся на адзін сэнсавы ўзровень [гл., напр.: 2, с. 14]. З 1938–1939 г. пры характарыстыцы насельніцтва СССР як гістарычна складзенай сацыяльнай супольнасці ў масавым друку распаўсюдзілася паняцце «савецкі народ» (побач з тэрмінамі «савецкая дзяржава», «савецкая эканоміка», «савецкая культура», «савецкі патрыятызм», «савецкая інтэлігенцыя» і да т.п.) [1; 28, арк. 177].

Тэрмін «беларускі» (універсітэт, школа, культура і г.д.) усё часцей ужываўся ў тэрытарыяльным вымярэнні, а не нацыянальным [5].

Асобныя партыйна-савецкія, камсамольскія дзеячы, прадстаўнікі навукова-педагагічнай і творчай інтэлігенцыі, шараговыя грамадзяне абвінавацілі ЦК КП(б)Б у адмове ад беларусізацыі, выцясненні беларускай мовы і культуры, дэнацыяналізацыі і пераследаванні беларусаў па нацыянальнай прыкмеце. Так, у 1938 г. член ССП БССР Я. Колас сцвярджаў, што «ўсе забылі на беларусізацыю, што ён не чуе нідзе жывога беларускага слова, усе гавораць па-руску, у Акадэміі навук і нават сярод беларускіх пісьменнікаў» [20, арк. 1–2]. У 1938 г. партыйны работнік Кавалёў заявіў: «Чорт ведае, што далей будзе, работнікаў партыйных і савецкіх па нацыянальнасці беларусаў зусім мала засталася. Паглядзі, у Віцебску арыштавалі вялікую групу беларусаў» [24, арк. 160–161]. 21 лістапада 1938 г. П. К. Панамарэнка ў лісце да І. В. Сталіна зместам далейшай нацыянальнай палітыкі ў БССР вызначыў павелічэнне сеткі рускіх школ, грунтоўнае набліжэнне беларускай мовы да рускай. Аднамомантавая рэарганізацыя беларускіх школ у рускія прызнавалася «практычна мэтазгоднай, але палітычна недапушчальнай». Указвалася, што «ў горадзе і вёсцы рускія кнігі бяруць нарасхват, а беларускія... ляжаць на паліцах» [23, арк. 18–29].

Да пачатку Другой сусветнай вайны ўзнікла рэальная пагроза дэнацыяналізацыі беларусаў, бо ўлады ў выпадку слабой самаідэнтыфікацыі асобы вызначалі нацыянальнасць паводле размоўнай мовы [гл., напр.: 18, арк. 260–308]. Так, у 1938 г. член Бюро ЦК КП(б)Б старшыня Вярхоўнага Савета БССР Н. Р. Грэк змяніла сваё прозвішча на рускае (Грэкава) [16, арк. 94; 27, арк. 170]. Падчас перапісу насельніцтва 1939 г. у БССР растлумачальная работа па пытаннях нацыянальнасці і мовы практычна адсутнічала. Толькі 45,7 % гараджан-беларусаў назвалі беларускую мову роднай [12, с. 12].

Такім чынам, у снежні 1932 г. – верасні 1939 г. была згорнута палітыка беларусізацыі, накіраваная на пераадоленне наступстваў русіфікацыі, забеспячэнне дамінуючага становішча беларускага пралетарыяту, беларускай мовы і беларускай сацыялістычнай культуры ў БССР і трансфармацыю беларускай «буржуазнай» нацыі ў «сацыялістычную». Выцясненне беларускай мовы з дзяржаўных устаноў і грамадскіх

арганізацый, змены ў нацыянальна-культурнай палітыцы негатыўна паўплывалі на нацыянальныя працэсы ў БССР. Да Другой сусветнай вайны ўзнікла пагроза дэнацыяналізацыі беларусаў.

Спіс літаратуры

1. Больш увагі рускім пісьменнікам Беларусі // Літаратура і мастацтва. – 1939. – 30 студз. – С. 1.
2. Гікала, М. Ф. Савецкая Беларусь / М. Ф. Гікала. – Мінск : Белпартвыдавецтва ЦК КП(б)Б, 1937. – 51 с.
3. Дзясятыўсебеларускіз'ездСаветаўрабочых,сялянскіхічырвонаяармейскіх дэпутатаў. – Менск : Выданьне ЦВК БССР, 1931. – 249 с.
4. Диманштейн, С. В ответ на вопрос, представляют ли собой евреи в научном смысле нацию / С. Диманштейн // Революции и национальность. – 1935. – № 10. – С. 73–77.
5. Кісялёў, К. Росквіт беларускай культуры і навукі / К. Кісялёў. – Звязда. – 1938. – 7 ліст. – С. 3.
6. Культурное строительство СССР : статистический сборник / ред. В. Н. Старовского. – Москва–Ленинград : Госпланиздат, 1940. – 268 с.
7. На крутым павароце. Ідэолага-палітычная барацьба на Беларусі ў 1929–1931 гг. Дакументы, матэрыялы, аналіз / аўт.-склад. Р. П. Платонаў. – Мінск: НДІДАС, 1999. – 384 с.
8. Национальное образование в России: концепции, взгляды, мнения, 1905 – 1938 гг. : сб. док. : в 2 ч. / отв. сост. В. А. Владыкина. – М. : ИНПО, 2002. – Ч. 2. – 312 с.
9. Платонаў, Р. П. Лёсы: гісторыка-дакументальныя нарысы аб людзях і малавадомых падзеях духоўнага жыцця ў Беларусі 20–30-х гадоў / Р. П. Платонаў. – Мінск : БелНДІДАС, 1998 – 326 с.
10. Сталін, І. Марксізм і нацыянальнае пытанне / І. Сталін. – Менск : ДВБ, 1934. – 72 с.
11. Сталін, І. Нацыянальнае пытанне і ленінізм / І. Сталін. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1951. – 19 с.
12. Старовойтов, М. И. Этническая и языковая идентификация восточнославянского населения БРУП (1920–1930 гг.) / М. И. Старовойтов // Романовские чтения-7. – Могилев, 2011. – С. 10–13.
13. Тишков, В. А. Этнополитология: политические функции этничности / В. А. Тишков, Ю. П. Шабаев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2011. – 376 с. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ).
14. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 5068.
15. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 6343.
16. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 7781.
17. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 9164.
18. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 10870.
19. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 11021.
20. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 11638.
21. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 12308.
22. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 12451.
23. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 13201.
24. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 13224.

25. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 13225.
26. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 13233.
27. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 13267.
28. Фонд 4-п. – Воп. 1. – Спр. 14721.
29. Фонд 701. – Воп. 1. – Спр. 93.
30. ЦК РКП(б) – ВКП(б) и национальный вопрос : сборник : в 2 кн. / сост. Л. С. Гагагова [и др.]. – М., 2005. – Кн. 1 : 1933–1945. – 784 с.
31. ЦК РКП(б) – ВКП(б) и национальный вопрос : сборник : в 2 кн. / сост. Л. С. Гагагова [и др.]. – М., 2005. – Кн. 2 : 1933–1945. – 1095 с.

The article describes some aspects of the impact of the national policy on the national Belarusian identity during the cancellation of the Belarusization policy in the Belarusian SSR (December 1932 – September 1939).

УДК 323.15

А. В. Бредихин,

*кандидат исторических наук, старший научный
сотрудник Центра политологических исследований
ФГБОУ ВО «Финансовый университет при
Правительстве Российской Федерации»,
научный сотрудник Центра проблем развития и
модернизации ФГБНУ «Национальный институт
мировой экономики и международных отношений
им. Е. М. Примакова Российской академии наук»,
г. Москва*

Казачество в системе международных отношений Российской Федерации

В современной системе международных отношений активную роль занимают новые акторы, существующие в формате социокультурных общностей. Российское казачество имеет тесные контакты с казаками зарубежья, сохраняющими культуру, традиции и язык. Вопросу взаимодействия с казаками зарубежья и посвящена статья.

Ключевые слова: казаки, Россия, зарубежье, Дон, дипломатия.

В системе международных отношений к акторам политического процесса относятся не только государства и транснациональные корпорации, но и крупные общественные объединения, а также социальные группы, способные оказывать влияние на те или иные политические и экономические процессы. Казачество, выступающее этносоциальной общностью, не является исключением.

Содержание

Часть 1

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ И ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И МЕТОДОЛОГИИ.....3

М. К. Альховік

Нацыянальная палітыка 1932–1939 гг. у БССР і праблема нацыянальнай самасвядомасці беларусаў..... 3

А. В. Бредихин

Казачество в системе международных отношений Российской Федерации..... 9

Т. Н. Боярчук

Межэтническая толерантность в условиях пограничья культур (на примере Гродненской области)..... 14

С. Л. Вилейко

Православная церковь и государство: от противостояния к сотрудничеству..... 19

Л. И. Грошева

Субъект-объектные особенности управления многонациональными коллективами..... 25

К. С. Дивисенко, О. В. Дивисенко

Воцерковленность и субъективное благополучие верующих: опыт эмпирического исследования..... 31

П. Г. Игнатович

Информационное пространство и трансформации в культуре..... 37

Е. А. Маслакова

Теория взаимодействия культур Ю. Лотмана на примере вхождения идей буддизма в западную массовую культуру..... 42

К. Г. Машарский

Корея на перекрестке цивилизаций: роль социокультурных факторов в процессе вестернизации южнокорейского общества..... 47

М. Е. Млечко

Национальные и конфессиональные процессы на Балканах после распада югославии..... 54

А. Ф. Ратько, Ю. В. Рогова

Детство, украденное войной как паттерн белорусской национальной культуры..... 60

П. В. Рахманько

Социальные сети Интернета как сфера формирования виртуальной нации XXI века..... 65

Научное издание

**ЭТНОСОЦИАЛЬНЫЕ И КОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ
ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ**

Сборник научных трудов

Отв. редактор *М. А. Можейко*

Верстка: А.А.Рыжий

Подписано в печать 00.00.2017 г. Формат 60x84/16.

Ризография. Бумага офсетная.

Ус. печ. лист 20,1. Уч. - изд. лист. 19,2.

Тираж 000 экз. Заказ 00/2017

Издатель и полиграфическое исполнение

Общество с ограниченной ответственностью «ЮрСаПринт»
Свидетельство о государственной регистрации издателя, изготовителя,
распространителя печатных изданий № 1/388 от 01.07.2014.

Ул. Карла Маркса, 11, 230015, г. Гродно

+375 152 77 18 20

+375 295 87 84 11